

constitute a tradition of Ukrainian textbook development. Such continuity is determined by the significance of these processes for the historical development of humankind.

Keywords: New Ukrainian School; urban history; integrative space; textbook development.

УДК 37.02

Подано до редакції: 10.09.2025

Прийнято після рецензування: 26.10.2025

Затверджено до друку: 22.12.2025

Опубліковано: 29.12.2025

<https://doi.org/10.32405/2411-1309-2025-35-277-288>

**МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
«ПРАВОЗНАВСТВО. 9-й КЛАС»
(АВТОРИ: О. ПОМЕТУН, Т. РЕМЕХ, Л. РЯБОВОЛ)
ЯК НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ**

Лілія Рябовол, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-3558-2103>

lryabovol8@gmail.com

Анотація. У статті проведено порівняльний аналіз модельних навчальних програм із правознавства за визначеними критеріями (чи враховано вимоги Державного стандарту базової середньої освіти; чи враховано компетентнісний підхід, чи охоплено метою і завданнями всі складові освітньої компетентності; чи релевантний перелік очікуваних результатів навчання та пропонований зміст до предметного поля правознавства; чи враховано актуальні досягнення юридичної науки та чи реалізовано міжпредметні зв'язки в навчальному правознавчому матеріалі). Виявлено переваги і недоліки кожної програми. Визначено особливості модельної навчальної програми «Правознавство. 9 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори: О. Пометун, Т. Ремех, Л. Рябовол), як-от: програма відповідає вимогам Державного стандарту базової середньої освіти; у ній враховано мету громадянської та історичної освітньої галузі (формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції тощо); мета навчання, визначена в програмі, компетентнісно орієнтована та конкретизується через три завдання, які корелюють із когнітивним, практичним і аксіологічним компонентами компетентнісного змісту навчання; в програмі визначено оптимальну кількість результатів навчання; пропонований зміст предмета не перевантажено питаннями, які вивчаються іншими предметами, зокрема історією та громадянською освітою, ґрунтується на

актуальних досягненнях юридичної науки і практики та європейському методологічному підході, охоплює основні складові юриспруденції (теорію права та основні галузі права – цивільне, сімейне, трудове, адміністративне, кримінальне); навчальний матеріал доступний для дев'ятикласників, відібраний з урахуванням рівня їх підготовки; передбачено реалізацію міжпредметних зв'язків з іншими предметами/курсами громадянської та історичної освітньої галузі. На підставі узагальнення наведених особливостей програму схарактеризовано як навчальне видання нового покоління.

Ключові слова: базова середня освіта; громадянська та історична освітня галузь; компетентнісний підхід; результати навчання; зміст предмета; правові знання; цінності та ставлення; міжпредметні зв'язки.

Постановка проблеми. Нова українська школа (НУШ) ґрунтується на компетентнісному, діяльнісному, аксіологічному, особистісно орієнтованому, дитиноцентричному підходах, отже, в основу модельних навчальних програм (МНП) з правознавства мають бути покладені зазначені підходи. МНП необхідно розробляти на основі Державного стандарту базової середньої освіти (далі – Державний стандарт). Мета навчання має узгоджуватися з метою базової середньої освіти, якою є розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, розвиток компетентностей, необхідних для їхньої соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху і самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей Українського народу. МНП має: враховувати ціннісні орієнтири, на яких ґрунтуються реалізація згаданої мети та вимоги до обов'язкових результатів навчання (РН), визначених на основі компетентнісного підходу в громадянській та історичній освітній галузі (ПО); передбачати розвиток ключових компетентностей; забезпечувати формування наскрізних вмінь (Державний стандарт, 2020, п. 4, 6, 7, 9, 12, додатки); забезпечувати наступність між циклами навчання на рівнях початкової та базової середньої освіти (Методичні рекомендації, 2021, с. 3). В основу МНП варто покласти особистісно орієнтовану модель освіти, що націлена на максимальне врахування прав, здібностей, потреб та інтересів учнів, створення умов для повного розкриття їхнього потенціалу і гармонійного розвитку (Про інструктивно-методичні рекомендації, 2025, с. 10). Відбір та конструювання змісту в МНП мають ґрунтуватися на принципах науковості, системності, послідовності, логічності, лаконічності, доступності, відповідності віковим особливостям учнів.

Невиконання перелічених вище вимог спричиняє недоліки МНП, що стали однією з наскрізних проблем упровадження реформи НУШ. Окремі МНП отримали гриф МОН України, хоча практично не відрізнялись від програм, розроблених на основі попередніх стандартів загальної середньої освіти (ЗСО), зокрема в цих МНП не було враховано компетентнісний підхід. До загальних недоліків МНП ПО, математичної, мовно-літературної, природничої освітніх галузей загальними недоліками належали: недостатнє врахування вікових особливостей розвитку учнів, наступності в конструюванні змісту; механічне поєднання різних тем, а не логічне інтегрування інформації, зокрема в

рамках інтегрованих курсів; брак необхідної попередньої підготовки для засвоєння наступних тем; перевантаження теоретичним матеріалом і великими обсягами інформації для засвоєння; недостатня увага до формування практичних умінь (Гриневич et al., 2024 с. 14–16). У Концептуальних засадах ГО також зазначено, що МНП не завжди відповідають концепції НУШ, залишаються перевантаженими, наразі необхідно переосмислити звичні практики і уявлення про зміст і методики навчання (Концептуальні засади, 2025). Отже, програми потребують комплексного перегляду, власне, створення МНП нового покоління, які стануть основою для розроблення нової навчальної та навчально-методичної літератури.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика МНП зумовлює дедалі більший науковий інтерес вітчизняних вчених. Переважно вона розробляється в контексті тієї або іншої освітньої галузі. Щодо мовно-літературної галузі, то питання МНП вивчали Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Попович та ін. Нині висновок, що сучасні МНП мають бути кардинально відмінними від попередніх, «адже неможливо впроваджувати нові підходи, якщо програми укладено за принципом енциклопедизму» (Голуб, 2020, с. 50), можна екстраполювати на МНП із навчальних предметів/курсів усіх освітніх галузей. Різні аспекти проблематики МНП розробляли Й. Гілецький та І. Закутинська (формування картографічної компетентності в учнів 8-х класів НУШ за МНП), М. Головка (аналіз МНП з фізики для 7–9-х класів), Т. Засекіна та І. Трускавецька (ключові аспекти розробки МНП із природничих предметів / інтегрованих курсів для 5–9-х класів), А. Мамотенко (порівняльний аналіз МНП з природничої освітньої галузі для 6-х класів), В. Снегірьова (аналіз концепції МНП «Зарубіжна література. 7–9 класи» (базовий цикл)), К. Тороп, Б. Василенко, В. Ляшенко (МНП «Історія України» для 7–9-х класів спеціальних закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку) та ін. Запропоновано авторські підходи до структурування змісту в МНП: конструювати зміст навчального предмета «Технології» не як лінійно чи концентрично розташовані розділи або теми, а як окремі взаємопов'язані навчальні модулі – завершені структурні частини, зміст і порядок вивчення яких учитель може змінювати залежно від умов навчання та обраної тематики проєктів (Гуташинський, 2022, с. 18); розглядати знанневий складник (явища суспільного життя сьогодення та в минулому) компетентностей учнів, що формується в рамках МНП інтегрованого курсу історії та громадянської освіти (ГО) для 5-го класу, в одному тематичному блоці (розділі, параграфі, на уроці) й з урахуванням особливостей методів дослідження окремих наук (історії, філософії, політології, правознавства) (Пошетун et al., 2024, с. 39).

Проблематику МНП з предметів/курсів ГО розробляють науковці відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України. Теоретико-змістовий аналіз МНП курсів для адаптаційного циклу («Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс)» та «Україна і світ. Вступ до історії та ГО. 5–6 класи (інтегрований курс)») зумовив висновок, що ці МНП є «сміливим кроком у формуванні інтегрованого світогляду здобувачів освіти, подоланні дисперсії знання, пошуках засобів осягнення ними дійсності в багатовимірній картині світу» (Возна & Ремех, 2022, с. 4). Суттєвими ознаками цих МНП є: логічне поєднання громадянознавчого та історичного складників змісту; врахування знань, уявлень та умінь, набутих учнями у початковій школі; доступність змісту, відповідність особливостям адаптаційного циклу базової освіти; забезпечення активної пізнавальної діяльності учнів (Пошетун et al., 2024, с. 38, 39). На принципово нових

засадах ґрунтується відбір змісту в МНП «Історія України. 7–9 класи». Наразі йдеться про антиколоніальний підхід у трактуванні виникнення Київської державності. Як прояв звільнення від радянських і російських інтерпретацій, що тривалий час формували викривлене уявлення про історію України, він сприяє формуванню цілісного україноцентричного історичного наративу, що починається від давньої Русі й веде до сучасності, допомагає подолати наслідки постколоніальних комплексів і формує в учнів відчуття належності до власної держави, загалом свідчить про деколонізацію вітчизняної шкільної історичної освіти (Гупан & Пометун, 2025, с. 116).

МНП з правознавства почали розроблятися у 2025 р., а впроваджуватися в освітній процес ЗЗСО будуть у 2026/2027 навчальному році. Наразі МОН України рекомендовано МНП з правознавства для 9-го класу таких авторських колективів: К. Баханов, С. Берендєєв, Р. Євтушенко, В. Сергієнко Н. Степанова (МНП 1) (Баханов et al., 2025); В. Васильків, В. Кравчук (МНП 2) (Васильків et al., 2025); О. Наровлянський, Д. Пузіков (МНП 3) (Наровлянський et al., 2025); О. Пометун, Т. Ремех, Л. Рябовол (МНП 4) (Пометун et al., 2025). Вони ще не були предметом наукових досліджень, чим і зумовлено тему та мету нашої статті.

Мета дослідження – визначити характерні ознаки МНП «Правознавство. 9 клас» для ЗЗСО (автори: О. Пометун, Т. Ремех, Л. Рябовол) (МНП 4) як навчального видання. **Завдання:** провести порівняння наявних МНП із правознавства за визначеними критеріями (чи враховано вимоги Державного стандарту, зокрема мету ПО; чи відповідає МНП вимогам щодо навчального навантаження, визначених у Типовому навчальному плані для 5–9-х класів ЗЗСО; чи враховано компетентнісний підхід, зокрема чи охоплено метою і завданнями всі складові освітньої компетентності; чи релевантний перелік очікуваних результатів навчання та зміст, пропонований у МНП, до предметного поля правознавства; чи враховано актуальні досягнення юридичної науки та чи реалізовано міжпредметні зв'язки в навчальному правознавчому матеріалі); виявити переваги й недоліки кожної з МНП; визначити переваги МНП 4.

Методи дослідження: аналіз законодавства, зокрема Державного стандарту щодо мети й РН ПО; порівняльний аналіз зазначених чотирьох МНП з правознавства; узагальнення та систематизація властивостей МНП «Правознавство. 9 клас» для ЗЗСО (автори: О. Пометун, Т. Ремех, Л. Рябовол), що характеризують її як навчальне видання нового покоління.

Результати та обговорення. Перелічені МНП з правознавства для 9-го класу розроблено на основі Державного стандарту з урахуванням мети ПО – розвиток особистості учня через осмислення минулого і сучасності та зв'язку між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції (Державний стандарт, 2020, п. 20). Певні особливості в цьому контексті має МНП 1, що позиціонується як «адаптований варіант для здобувачів освіти з тимчасово окупованих територій». Згідно з Типовим навчальним планом для 5–9-х класів ЗЗСО з навчанням українською мовою, кількість годин на тиждень із розрахунку мінімального навчального навантаження на правознавство у 9-му класі становить 0,5 години. Всі МНП відповідають цій вимозі, розраховані на зазначене навчальне навантаження (Про затвердження типової освітньої програми, 2021).

Аналіз рекомендованих МНП з правознавства засвідчив, що не в кожній з них повною мірою реалізовано компетентнісний підхід. Так, метою МНП 3 (Наровлянський et al., 2025, с. 2–3) визначено «формування в учнів базових правових знань і практичних умінь, а також здатності інтегрувати ці знання з іншими навчальними дисциплінами – історією, географією, економікою тощо – для ефективного розв’язання життєвих ситуацій на основі норм чинного українського законодавства», тобто не охоплено ціннісний складник компетентності. Завдання переважно зорієнтовані на засвоєння теоретичних знань, практично не передбачається розвиток цінностей і ставлень, зокрема правових. У цій МНП також зазначено: «Курс формує компетентності, необхідні для подальшого вивчення відповідних навчальних предметів у закладах вищої освіти та в повсякденному житті». Напевно, предмет у 9-му класі ЗЗСО може стати основною для подальшого навчання у ЗВО, однак, очевидно, це не може бути метою / завданням навчання в 9-му класі.

За МНП 4 мета навчання має виражену компетентнісну орієнтацію та передбачає сприяння засвоєнню учнями основ правових знань, виховання поваги до прав і свобод людини та ціннісного ставлення до верховенства права і демократії, розвиток правових орієнтирів та правової культури учнів як підґрунтя для формування правомірної поведінки й відповідальності. Вона конкретизується через три завдання, що корелюють із когнітивним (засвоєння учнями основ знань про соціальну цінність права, його засади, принципи правової держави та верховенства права, систему права, законодавство, органи влади й самоврядування, права, свободи людини й обов’язки громадянина в Україні), практичним (розвиток умінь дев’ятикласників розпізнавати правові ситуації в повсякденному житті й аналізувати їх, визначати права та обов’язки учасників правовідносин, наводити приклади таких ситуацій, визначати можливі шляхи їхнього розв’язання тощо) та аксіологічним (формування в учнів поваги до гідності, прав і свобод людини, принципів демократичного суспільства, рівності, справедливості, верховенства права, розвиток активної громадянської позиції та відповідальності за власні дії) компонентами компетентнісно орієнтованого змісту навчання (Пометун et al., 2025, с. 1).

Аналіз програм у частині «що зможуть учні/учениці після опанування МНП» у МНП 1 або «Основні очікувані результати навчання» в МНП 3 дав змогу встановити таке. У МНП 1 (Баханов et al., 2025, с. 3–4) відповідний перелік не виправдано розлогий з огляду на обсяг навчального навантаження, при цьому зазначено результати, що прямо не стосуються предметного поля правознавства, як «розпізнавати фейки, захищати свої дані в кіберпросторі та діяти в надзвичайних ситуаціях», «усвідомлювати свою роль у розбудові демократичного суспільства та майбутнього України, спираючись на знання про її минуле та правові засади». У МНП 3 (Наровлянський et al., 2025, с. 3) із чотирьох «Основних очікуваних РН» фактично лише один (останній) стосується правознавства («набуття навичок роботи з інформацією про систему права та законодавство України»). Стосовно інших трьох: «сформованість дослідницької і навчальної компетенцій – важливих складників ключових компетентностей у галузі права» сформульований некоректно й неконкретно, зокрема його неможливо виміряти; «розвиток медіаграмотності» – скоріше є РН не правознавства, а ГО; «розвиток критичного мислення», безумовно, є актуальною soft skill («м’якою» навичкою), однак навряд чи основним РН правознавства.

Аналіз МНП безпосередньо в частині «Очікувані результати навчання» також виявив перевантаженість певних програм. Так, у МНП 2 (Васильків et al., 2025, с. 15–21)

до відповідного переліку введено РН «демонструє знання перебігу подій, явищ, процесів у часі [9 ПО 1.1.2-1]», що забезпечується курсами історії, а необхідність його забезпечення в контексті навчання правознавства, очевидно, й спричинила уведення до першої теми таких питань, як «Витоки юриспруденції» (вивчення якого не є доцільним та/або необхідним у 9-му класі в рамках 17 годин, та й фактично порушує принцип доступності у навчанні); «Історичні приклади виникнення писаного права» (передбачає реалізацію внутрішньогалузевих міжпредметних зв'язків з історією та наразі не є самостійним питанням правового характеру). Не є дотичними до правознавства, власне, об'єкта юридичної науки, отже, не можуть бути ним забезпечені, такі очікувані РН, вказані в МНП 2: визначає критерії змін у житті суспільства [9 ПО 1.2.3-2]; порівнює зміст історичних джерел за самостійно визначеними критеріями [9 ПО 3.2.1-4]. Скоріше, інтегрованим змістом ГО, а не правознавства можуть бути забезпечені й такі РН, зазначені в МНП 2: аналізує приклади вирішення конфліктних ситуацій [9 ПО 6.3.1-2]; розпізнає тенденційну інформацію [9 ПО 4.2.2-1]; передбачає зміни в різних галузях суспільного життя, прогнозує пов'язані з ними ризики і переваги [9 ПО 1.3.2-3]; курсами історії – «формулює запитання стосовно взаємодії суспільно-історичних подій, явищ, процесів, діяльності людей, робить припущення щодо їх впливу на суспільство» [9 ПО 4.1.1-2] тощо. Недоліки стосовно перевантаження в частині «Очікувані результати навчання», вважаємо, має також МНП 1. Так, РН «пропонує, як протистояти випадкам дискримінації та утисків [9 ПО 5.3.2-3]» і «пропонує способи подолання конфліктів, розв'язання соціальних, політичних та інших суперечностей [9 ПО 6.3.1-3]» не релевантні до змісту розділу 3 «Юридична відповідальність», не забезпечуються ним. Навряд чи стосується правознавства і РН «планує своє життя у коротко та/або довготривалій перспективі, планує способи досягнення своїх цілей [9 ПО 5.1.2-3]», визначений у контексті розділу 4 «Механізми захисту прав людини в умовах окупації та воєнного стану». Щодо МНП 4, то в ній визначено мінімальну необхідну, водночас оптимальну, кількість РН, які чітко забезпечуються правничим змістом, відібраним у програмі з розрахунку на 17 годин.

Стосовно позиції «Пропонований зміст предмета» аналіз МНП засвідчив таке. МНП 1, МНП 2, МНП 3 передбачають вивчення теорії держави, містять відповідні розділи: МНП 1 та МНП 3 – розділ 1 «Основи теорії держави й права», МНП 2 – розділ 1 «Право, держава і суспільство». На відміну від них, у МНП 4 враховано актуальні досягнення юридичної науки і практики та реалізовано європейський підхід, згідно з яким держава вивчається в рамках юриспруденції, натомість її самостійним повноцінним предметом є право. Такий підхід поступово втілюється вченими відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України. Так, у навчальній програмі «Основи правознавства» 2022 р. розділ 1 мав назву «Основи теорії права і держави», де право посідало першочергове місце та розглядалось як продукт соціального розвитку, що обслуговує інтереси людини, а держава – як інститут, що у правовий спосіб забезпечує організацію суспільства та інтереси людини (Основи правознавства, 2022). Сутність зазначеного європейського підходу та способи його втілення у змісті шкільного правознавства вже були предметом наших досліджень (Рябовол, 2023), а відповідні висновки можна екстраполювати на зміст, пропонований у МНП 4: її розділ 1 має назву «Право в житті людини, суспільства та держави» й у ньому вже не передбачено вивчення поняття та ознак держави, питань форми

державного ладу, державного механізму, державного апарату тощо. Інтеграція вітчизняної юриспруденції в європейський науковий простір уможливила подолання тривалої ізоляції від європейської та світової культури і правової теорії, принципово змінила методологію вітчизняного правознавства. Наразі право вивчається як соціокультурний феномен, а також як цінність, що має істотний потенціал стосовно забезпечення умов реалізації прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, правопорядку в суспільстві (Рябовол, 2023, с. 116–117, 119). Це відображено в МНП 4, пропонований зміст якої ґрунтується на новій системі аксіологічних координат, що інтегрує правові, міжнародні, національні, демократичні, загальнолюдські цінності; акцентовано увагу на цінності права: власне, вступ має назву «Цінність права» і право розглядається у ньому як результат соціального розвитку та надбання людства, вивчається зв'язок права з мораллю та релігією, засади права (гідність, справедливість, рівність, свобода) (Пометун et al., 2025, с. 4).

Зарубіжні дослідження підтверджують доцільність розмежування держави і права як окремих предметів дослідження в рамках різних галузей знань та визнання права як єдиного предмета юриспруденції, а відтак, і шкільного правознавства. Зокрема, зазначається, що питання держави (її організації та функціонування, взаємодії різних суб'єктів держави між собою та суб'єктів громадянського суспільства з державою; нації та національної держави) у закладах середньої освіти вивчається в рамках курсу ГО (Giudici et al., 2025, с. 5). Наразі актуальною є проблема чіткого розмежування змісту правознавства та ГО, оскільки є питання, що вивчаються обома цими предметами, однак із різних позицій / у різних аспектах, наприклад, як питання громадянства. Правознавство розглядає його як стійкий політико-правовий зв'язок між особою і державою, що проявляється в їхніх взаємних правах та обов'язках тощо. ГО розглядає такі аспекти проблематики громадянства: підтримка своїми активними діями демократичних інститутів, принципів та цінностей; розуміння своїх інтересів як окремих осіб і членів груп, а також впливу державної політики на інтереси громадян і просування цих інтересів у політичному процесі й оцінювання державних посадовців у цьому контексті; усвідомлення себе виборцем; громадянські справи як спосіб залучення до суспільного життя тощо (Galston, 2001, с. 223–224).

МНП відрізняються за підходом до відбору і конструювання пропонованого змісту. Це можна пояснити тим, що зміст юриспруденції (як основа формування змісту шкільного правознавства) є багатоаспектним і складноструктурованим, юриспруденція – єдина і водночас диференційована наука, інтегрує цикли (теоретико-історичні, цивільно-правові, кримінально-правові, державознавчі, міжнародно-правові науки) і групи (теоретико-історичні, галузеві, спеціальні (прикладні), міжгалузеві, міжнародно-правові науки) юридичних наук. Склалося кілька підходів до структурування змісту шкільної правової освіти: 1) Теорія (та історія) держави і права; Правові засади державної влади; Галузеве право та законодавство; Судові, правоохоронні та правозахисні органи; 2) Теорія держави і права; Публічне право України; Приватне право України; 3) Теорія держави і права; Конституційне право; Галузеве право та законодавство; Профорієнтаційний складник (Рябовол, 2015, с. 102–104). Кожний із наведених варіантів структурування має переваги й недоліки, відрізняється за ступенем актуальності. Власне, останній підхід послідовно реалізується в навчальних програмах, які в різні роки розроблялися науковцями

відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України О. Пометун і Т. Ремех. На ньому ґрунтується й МНП 4, у пропонованому змісті якої в логічній послідовності розглядаються: 1) основи теорії права; 2) основи правового статусу людини і громадянина, у т. ч. права та свободи людини в умовах воєнного стану, механізми захисту прав та свобод людини і громадянина та діяльність у цьому контексті омбудсменів, конституційний лад України, статус органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 3) основи правового регулювання правовідносин (цивільно- та сімейно-правових, трудових, адміністративно- та кримінально-правових); 4) правничі професії та роль правника в житті людини і держави. У змісті передбачено вивчення суто правових питань (Пометун et al., 2025, с. 4–7).

МНП із правознавства позитивно характеризуються тим, що передбачають реалізацію міжпредметних зв'язків, а це сприяє усвідомленню учнями суспільного життя як системи, сукупності різних сфер функціонування суспільства в його історичному розвитку. Так, у МНП 2 вказано на необхідність врахування, що окремі теми з курсу ГО в 6–8-х класах пов'язані з правовою тематикою і є опорою для вивчення правознавства у 9-му класі, а теми з ГО в 9-му класі доповнюють правознавство і формують систему правових знань та вмінь; увагу акцентовано на тому, що доцільно синхронізувати вивчення правознавства та ГО в 9-му класі, а також запропоновано відповідну таблицю «Теми курсу «Громадянська освіта. 6–9 клас», що є опорою для вивчення правознавства в 9 класі» (Васильків et al., 2025, с. 9–10). У МНП 4, крім того, зазначено, що необхідно враховувати наступність і міжпредметні зв'язки з курсами ГО для 5–6-х і 7–8-х класів та поглиблювати розуміння вже відомих учням понять «представницька демократія», «громадянство», «права та свободи людини і громадянина», «конституційні обов'язки» тощо. Позитивною ознакою МНП 4 є також те, що навчальний матеріал, передбачений нею до засвоєння учнями, враховує реалії суспільного життя, особливості правової системи і розвитку демократії в Україні, а також має особистісний вимір для учнів, що забезпечує усвідомлення важливості правових знань, умінь і цінностей як запоруки власного життєвого успіху (Пометун et al., 2025, с. 3).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати проведеного порівняльного аналізу чотирьох МНП із правознавства для 9-го класу дають підстави характеризувати МНП 4 як навчальне видання нового покоління. Ця програма відповідає вимогам Державного стандарту, в ній враховано мету ГО. Мета навчання, визначена в МНП 4, є компетентнісно орієнтованою та конкретизується через три завдання, які корелюють із когнітивним, практичним та аксіологічним компонентами компетентнісного змісту навчання. У МНП 4 визначено оптимальну кількість РН. Зміст предмета, пропонований до засвоєння учнями, не перевантажений питаннями, які вивчаються іншими навчальними предметами, зокрема історією та ГО; ґрунтується на актуальних досягненнях юридичної науки і практики та європейському методологічному підході, згідно з яким, самостійним, повноцінним предметом вивчення юриспруденції є право як цінність, результат соціального розвитку та надбання людства, що базується на гідності, справедливості, рівності, свободі; передбачено вивчення основних складових юриспруденції (теорії права та основних галузей права – цивільного, сімейного, трудового, адміністративного, кримінального). Навчальний матеріал відібраний з урахуванням рівня підготовки дев'ятикласників, є доступним для них, а також дає змогу

і передбачає реалізацію наступності й міжпредметних зв'язків з іншими курсами ПО. Перспективним у напрямі дослідження є порівняння МНП з правознавства щодо особливостей організації навчання.

Використані джерела

Баханов, К., Берендєєв, С., Євтушенко, Р., Сергієнко, Р., & Степанова, Н. (2025). *Модельна навчальна програма «Правознавство. 9 клас» для ЗЗСО.* <https://surl.li/xexjnd>

Васильків, І., & Кравчук, В. (2025). *Модельна навчальна програма «Правознавство. 9 клас» для ЗЗСО.* <https://surl.li/hmwwvj>

Возна, З., & Ремех, Т. (2022). Інтегровані курси з історії та громадянської освіти: теоретико-змістовий аналіз. *Український педагогічний журнал*, 1, 40–52. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-1-40-52>

Голуб, Н. Б. (2020). До проблеми розроблення освітніх програм з української мови. У *Теорія і практика моделювання інноваційного розвитку профільного ЗЗСО технічної спрямованості для академічно здібних учнів*, с. 50–51. Київ: Педагогічна думка. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722758>

Гриневиц, Л., Божинський, В., & Крижановська, В. (2024). *Перезавантаження реформи «НУШ»: впровадження нового змісту базової середньої освіти* (Аналітична записка. Серія «Освіта України під час війни»). Київ: Київський столичний ун-т ім. Б. Грінченка. <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/NUSH>

Гупан, Н., & Пометун, О. (2025). Від деколонізації історії до формування національної ідентичності: зміни у змісті підручника історії України у 7 класі НУШ. *Проблеми сучасного підручника*, 34, 107–120. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2025-34-107-120>

Кабінету Міністрів України. (2020). *Державний стандарт базової середньої освіти* (Постанова № 898). <http://surl.li/yxymho>

Міністерство освіти і науки України. (2021). *Методичні рекомендації для розроблення модельних навчальних програм* (додаток до листа від 24.03.2021 № 4.5/637-21). <https://surl.li/koalwi>

Міністерство освіти і науки України. (2021). *Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів ЗЗСО* (Наказ № 235). <https://surl.li/nflnma>

Міністерство освіти і науки України. (2025). Концептуальні засади громадянської та історичної освітньої галузі. У *Про затвердження концептуальних засад освітніх галузей та дорожньої карти реалізації концептуальних засад освітніх галузей на 2025–2030 роки* (Наказ № 1163). <https://surl.li/kbtdoa>

Міністерство освіти і науки України. (2025). *Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році* (Лист № 1/16828). <https://surl.li/mqwgct>

Наровлянський, О., & Пузіков, Д. (2025). *Модельна навчальна програма «Правознавство. 9 клас» для ЗЗСО.* <https://surl.li/xttits>

Пометун, О., Ремех, Т., & Рябовол, Л. (2025). *Модельна навчальна програма «Правознавство. 9 клас» для ЗЗСО.* <https://surl.li/zhbzjv>

Пометун, О. І., Гупан, Н. М., Ремех, Т. О., & Серова, Г. В. (2024). *Основи інтегрованого навчання учнів громадянської освіти та історії в 5–6 класах* (Методичний посібник). Київ: Освіта.

Рябовол, Л. (2015). Система навчання правознавства учнів основної і старшої школи (Дисертація доктора пед. наук).

Рябовол, Л., & Ремех, Т. (2023). Системний аналіз оновленої навчальної програми «Основи правознавства» (9 клас). *Український педагогічний журнал*, (1), 112–121. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-112-121>

Туташинський, В. (2022). Підготовка вчителів до застосування інноваційної системи технологічної освіти. *Імідж сучасного вчителя*, 6 (207), 17-20. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-6\(207\)-17-20](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-6(207)-17-20)

Galston, W. A. (2001). Political knowledge, political engagement, and civic education. *Annual Review of Political Science*, (4), 217–234. <https://surl.li/kewpci>

Giudici, A., Ruoss, T., & Wright, S. (2025). Contested identities in Europe: Historical insights into the construction of citizenship education from the bottom up. *European Educational Research Journal*, 25(1), 3–13. <https://doi.org/10.1177/14749041251403832>

References

Bakhanov, K., Berendieiev, S., Yevtushenko, R., Serhiienko, R., & Stepanova, N. (2025). Modelna navchalna prohrama «Pravoznavstvo. 9 klas» dlia ZZSO. <https://surl.li/xexjnd> (in Ukrainian)

Vasylykiv, I., & Kravchuk, V. (2025). Modelna navchalna prohrama «Pravoznavstvo. 9 klas» dlia ZZSO. <https://surl.li/hmwwvj> (in Ukrainian)

Vozna, Z., & Remekh, T. (2022). Intehrovani kursy z istorii ta hromadianskoi osvity: teoretyko-zmistovyi analiz. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, (1), 40–52. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-1-40-52> (in Ukrainian)

Galston, W. A. (2001) Political knowledge, political engagement, and civic education. *Annual Review of Political Science*, (4), 217–234. <https://surl.li/kewpci> (in English)

Giudici, A., Ruoss, T., & Wright, S. (2025). Contested identities in Europe: Historical insights into the construction of citizenship education from the bottom up. *European Educational Research Journal*, 25(1), 3–13. <https://doi.org/10.1177/14749041251403832> (in English)

Holub, N. B. (2020). Do problemy rozroblennia osvitnikh program z ukrainskoi movy. In *Teoriia i praktyka modeliuvannia innovatsiinoho rozvytku profilnoho ZZSO tekhnichnoi spriamovanosti dlia akademichno zdibnykh uchniv*, pp. 50–51. Kyiv: Pedahohichna dumka. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722758> (in Ukrainian)

Hrynevych L., Bozhynskyi V., & Kryzhanovska V. (2024). *Perezavantazhennia reformy «NUSH»: vprovadzhennia novoho zmistu bazovoi serednoi osvity* (Analitychna zapyska. Seriia «Osvita Ukrainy pid chas viiny»). Kyiv: Kyivskiy stolychnyi un-t im. B. Hrinchenka. <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/NUSH> (in Ukrainian)

Hupan, N., & Pometun, O. (2025). Vid dekolonizatsii istorii do formuvannia natsionalnoi identychnosti: zminy u zmisti pidruchnyka istorii Ukrainy u 7 klasi NUSH. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, 34, 107–120. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2025-34--107-120> (in Ukrainian)

Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020). *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity* (Postanova No. 898). <http://surl.li/yxymho> (in Ukrainian)

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2025). Kontseptualni zasady hromadianskoi ta istorychnoi osvitoi haluzi. In *Pro zatverdzhennia kontseptualnykh zasad osvitnikh haluzei ta*

dorozhnoi karty realizatsii kontseptualnykh zasad osvitynih haluzei na 2025–2030 roky (Nakaz No. 1163). <https://surl.li/kbtdoa> (in Ukrainian)

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2021). *Metodychni rekomendatsii dlia rozroblennia modelnykh navchalnykh prohram* (Dodatok do Lysta No. 4.5/637-21). <https://surl.li/koalwi> (in Ukrainian)

Narovlianskyi, O., & Puzikov, D. (2025). *Modelna navchalna prohrama «Pravoznavstvo. 9 klas» dlia ZZSO.* <https://surl.li/xttits> (in Ukrainian)

Pometun, O. I., Hupan, N. M., Remekh, T. O., & Sierova, H. V. (2024). *Osnovy intehrovanoho navchannia uchniv hromadianskoi osvity ta istorii v 5–6 klasakh* (Metodychni posibnyk). Kyiv: Osvita. (in Ukrainian)

Pometun, O., Remekh, T., & Riabovol, L. (2025). *Modelna navchalna prohrama «Pravoznavstvo. 9 klas» dlia ZZSO.* <https://surl.li/zhbzjv> (in Ukrainian)

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2021). *Pro zatverdzhennia typovoi osvitynoi prohramy dlia 5-9 klasiv ZZSO* (Nakaz No. 235). <https://surl.li/nflnma> (in Ukrainian)

Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2025). *Pro instruktivno-metodychni rekomendatsii shchodo vykladannia navchalnykh predmetiv / intehrovanykh kursiv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity u 2025/2026 navchalnomu rotsi* (Lyst No. 1/16828). <https://surl.li/mqwgtc> (in Ukrainian)

Riabovol, L., & Remekh, T. (2023). Systemnyi analiz onovlenoi navchalnoi prohramy «Osnovy pravoznavstva» (9 klas). *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, (1), 112–121. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-112-121> (in Ukrainian)

Riabovol, L. (2015). *Systema navchannia pravoznavstva uchniv osnovnoi i starshoi shkoly* (Dysertatsiia doktora ped. Nauk) (in Ukrainian)

Tutashynskyi, V. (2022). Pidhotovka vchyteliv do zastosuvannia innovatsiinoi systemy tekhnolohichnoi osvity. *Imidzh suchasnoho vchytelia*, 6 (207), 17-20. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-6\(207\)-17-20](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-6(207)-17-20) (in Ukrainian)

Liliia Riabovol, *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief researcher of the Department of Social science education of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.*

MODEL CURRICULUM «JURISPRUDENCE» GRADE 9 (AUTHORS: O. POMETUN, T. REMEKH, L. RIABOVOL) AS A BASIS FOR CREATING A TEXTBOOK

Abstract. The article conducts a comparative analysis of model curricula in law according to certain criteria (whether the requirements of the State Standard of Basic Secondary Education are taken into account; whether the competency-based approach is taken into account, whether the goals and objectives cover all components of educational competence; whether the list of expected learning outcomes and the proposed content are relevant to the subject field of law; whether the current achievements of legal science are taken into account and whether interdisciplinary connections are implemented in the educational legal material).

The positive and negative aspects of each program are identified. The features of the model curriculum «Jurisprudence. Grade 9» for general secondary education institutions (authors: O. Pometun, T. Remekh, L. Riabovol), such as: the program meets the requirements of the State Standard of Basic Secondary Education, it takes into account the goal of the civic and historical educational branch (forming the identity of a citizen of Ukraine, his active civic position on the principles of democracy, patriotism, respect for human rights and freedoms, recognition of the value of the rule of law and intolerance to corruption, etc.); the learning goal defined in the program is competency-oriented and specified through three tasks that correlate with the cognitive, practical and axiological components of the competency-based content of education; the program defines the optimal number of learning outcomes; the proposed content of the subject is not overloaded with issues studied in other subjects, in particular history and civic education, is based on current achievements of legal science and practice and a European methodological approach, covers the main components of jurisprudence (theory of law and the main branches of law – civil, family, labor, administrative, criminal); educational material is available to ninth-graders, selected taking into account the level of their training; the implementation of interdisciplinary connections with other subjects/courses of the civic and historical educational branch is envisaged. Based on the generalization of the above features, the program is characterized as a new generation educational publication.

Keywords: basic secondary education; civic and historical educational branch; competency-based approach; learning outcomes; subject content; legal knowledge; values and attitudes; interdisciplinary connections.

УДК 37.091.64:004]:811.161.2

Подано до редакції: 14.08.2025

Прийнято після рецензування: 29.09.2025

Затверджено до друку: 22.12.2025

Опубліковано: 29.12.2025

<https://doi.org/10.32405/2411-1309-2025-35-288-297>

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОДАТОК ДО ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ І КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ 8–9-х КЛАСІВ

---

*Алла Олійник, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури, Інститут педагогіки НАПН України,
Київ, Україна*

allaoliinyk143@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-7724-5396>